

ถอดรหัสปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร โรงมหรสพทางวิญญาณสะท้อนภาพสัญลักษณ์ การเปลี่ยนรูปความนัยภาษาแบบใหม่ของงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย¹

LOCAL DHAMMA DECODING OF KAYANAKHON SERIES SPIRITUAL THEATER REFLECTING PICTOGRAPH, AND RECENT LANGUAGE CHANGE OF CONTEMPORARY VISUAL ARTS

ชญญา อุดมประมวล์² / CHANYA UDOMPRAMUAN

สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

VISUAL ART AND DESIGN, FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS, BURAPHA UNIVERSITY

สุชาติ เกาทอง³ / SUCHART TAOTHONG

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก/สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ADVISOR,VISUAL ART AND DESIGN, FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS, BURAPHA UNIVERSITY

ปิติวรรณ สมไทย⁴ / PITIWAT SOMTHAI

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม/สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

CO ADVISOR,VISUAL ART AND DESIGN, FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS, BURAPHA UNIVERSITY

Received: August 24, 2021
Revised: December 5, 2021
Accepted: December 16, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัย เรื่องถอดรหัสปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร โรงมหรสพทางวิญญาณสะท้อนภาพสัญลักษณ์การเปลี่ยนรูปความนัยภาษาแบบใหม่ของงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและถอดแนวคิดปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร ด้วยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ภาษาภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นสู่ผลงานที่แสดงถึงความหมายของปริศนาธรรมในเชิงสัญลักษณ์ นามธรรม และรูปธรรม สร้างรูปลักษณ์ใหม่ สู่การสร้างผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่าภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร เดิมพบในสมุดข่อยไทยจำนวน 47 ภาพ พระพุทธศาสนิกซุ้ดเลือกเพื่อนำมาวาด ณ โรงมหรสพทางวิญญาณเพียง 23 ภาพ เพราะเป็นภาพที่พุทธศาสนิกชนสามารถนำไปปฏิบัติและประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ส่วนภาพที่ไม่ได้ถูกคัดเลือกเพื่อนำมาวาดนั้นเนื่องด้วยเนื้อหาภาษาลายลักษณ์และภาษาภาพลักษณ์มีความลุ่มลึก เคร่งครัดปฏิบัติได้ยาก เหมาะสำหรับผู้ศึกษาพระธรรมวินัยตามคำสอนในระดับเบื้องต้นจนเข้าถึงญาณสมาธิตามหลักโศดาบัน กายนครมุ่งสอนในเรื่องหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สะท้อนคุณค่าเชิงสังคมการปกครองภายในกายนคร ดำเนินเรื่องโดยการใช้ตัวละครในการเล่าเรื่องเพื่อให้เป็นไปในวิถีทางของ ศิล สมาธิ และปัญญา การหลุดพ้นจากวัฏสงสาร องค์

¹ กิตติกรรมประกาศงานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

² นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยบูรพา

³ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อาจารย์ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

⁴ รองศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยนำมาสู่แนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย ที่มีการสื่อสาร 2 รูปแบบ คือ 1) ความหมายโดยอรรถ และ 2) ความหมายโดยนัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักทฤษฎีสัญญะวิทยา ทฤษฎีการสื่อสาร และ ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ สังเคราะห์เนื้อหา ปรัชญาธรรม สร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ รูปแบบศิลปะสื่อผสม และศิลปะจัดวาง ภายใต้อารมณ์ ชูต นัยกายนกร จำนวน 3 ชูต ได้แก่ ชูตเมืองกาย ชูตสังสาระ และ ชูตสารัตถะและการดำรงอยู่ เป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวอันเกิดจากการวิเคราะห์ตีความจากนามธรรม สู่รูปธรรมที่มีความร่วมสมัย สร้างความ กระตุ้นเตือนให้เกิด การตระหนักรู้ในเรื่องคุณค่าทางศาสนา ความงาม ศิลปะและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ถอดรหัส ปรัชญาธรรมท้องถิ่น กายนกร โรงมหรสพทางวิญญาณ สัญลักษณ์ทางปัญญา การเปลี่ยนรูป ทัศนศิลป์ ร่วมสมัย

Abstract

This research article titled Local Dhamma Decoding of Kayanakhon Series - the Spiritual Theater, Reflecting Pictograph, and Recent Language Change of Contemporary Visual Art. Its key objectives are to study and to decode the local Dhamma of the Kayanakhon Series - the Spiritual Theater. Through analyzing and synthesizing of local Dhamma pictograph and turning them into the works that could be defined symbolically, conceptually, and concretely; the aim is to create new images which could transform into contemporary Visual Arts works. The research has discovered that 47 local Dhamma pictographs of Kayanakhon Series - the Spiritual Theater, had previously been found in the books of Khoi. Only 23 were selected by Buddhadasa Bhikkhu to be imprinted in the Spiritual Theater as Buddhists were able to understand them and to apply the teachings to their daily life. The others on the other hand had the content in both writing and images which were too profound, strict, and simply difficult to apply. They were more suitable for truly devoted individuals practicing Dhamma discipline and able to be enlightened through meditation according to Sodhabhan principle. Kayanakhon focuses their teaching on three elements of Trinity including Impermanence, Incompleteness, and Non-self which reflects social values of governance in Kayanakhon. The tale is told through the use of characters that live by the principles of precepts, meditation, and wisdom, and escape from cycles of existence. The Body of knowledge obtained from this research leads to the creation of contemporary Visual Arts works with two forms of communication: 1) denotation meaning and 2) connotation meaning. The data were analyzed by using semiotic theory, demolition theory and aesthetic theory, synthesized by using the local Dhamma pictograph and creating visual arts with mixed media art form and the art of organizing under the Naikayanakorn series which has been broken down to three parts namely MuangKaya, SangSara, and Saratta & existence. The works were created to transpire the story based on careful interpretation of an abstract into something more concrete and contemporary that could possibly lead to people being more aware and interested in learning more about religious values, beauty, art and culture.

Keywords: Decoding, Local Dhamma Pictograph, Kayanakhon, Spiritual Theater, Intellectual symbol, Transformation, Contemporary Visual Arts

บทนำ

การสอนธรรมะด้วยภาพถือเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้เข้าถึงธรรมะได้ง่าย สนุกและไม่น่าเบื่อ ในทางกลับกันภาพอันเกิดจากการรับรู้ทางการมองเห็นสามารถทำให้เข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งกว่าการอ่านหนังสือ โดยเฉพาะในยุคที่คนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ อีกทั้งภาพธรรมะ หรือ ภาพปริศนาธรรมยังมีประโยชน์ในแง่ของงานศิลปะอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการใช้เส้น สี รูปร่างรูปทรงถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดจากรูปแบบนามธรรม แสดงออกมาเป็นรูปธรรมที่แฝงไว้ซึ่งแง่คิด คติความเชื่อ ที่ผู้ดูสามารถให้ทัศคติ และ จิตวิญญาณของตนเองในการวิเคราะห์ภาพได้อย่างอิสระ

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2554) ได้กล่าวว่า ภาพในโรงมหรสพทางวิญญาณเป็นการใช้สื่อศิลปะ ซึ่งมุ่งให้ประสบการณ์ภายในแก่นมนุษย์โดยตรงทั้งทางด้านพุทธิปัญญามโนปัญญา และ จิตวิญญาณ เพื่อสร้างความมีสุนทริยภาพอันเป็นองค์ประกอบด้านความละเอียดอ่อนโยนความประณีต การพัฒนาทระนนะเชิงคุณค่าและรสนิยม ต่อสิ่งต่างๆ มาบูรณาการกับเนื้อหาทางด้านศาสนา ปริศนาธรรมโรงมหรสพทางวิญญาณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีการรวบรวม และ คัดลอกภาพผลงานที่น่าสนใจจากที่ต่างๆ ไว้มากมาย เพื่อให้เป็นที่ประมวลสติปัญญาของมนุษย์ในทางศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ซึ่งภาพปริศนาธรรมภายในโรงมหรสพทางวิญญาณนี้ถูกวาดขึ้นโดยพระลูกวัดและศิลปินนักวาดภาพท้องถิ่น โดยได้มีการจัดหมวดหมู่ของภาพปริศนาไว้เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ เช่น ภาพชุดล้อคน ภาพชุดล้อความจริง ภาพปริศนาธรรม (เซ็น) ภาพจากจิตสู่จิต ภาพปริศนาธรรมท้องถิ่น ชุดกายนคร และ พุทธประวัติปูนปั้นหินสลักจำลองอีกจำนวนมาก ภาพปริศนาธรรมแต่ละหมวดมีการสื่อความหมายโดยใช้สื่อสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิต รูปแบบทางศิลปกรรม และ ยุคสมัย ซึ่งการทำความเข้าใจในแต่ละภาพล้วนแล้วแต่ต้องคิดวิเคราะห์อย่างมีสติ และ เป็นไปตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จากความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยสนใจในการศึกษาตีความถอดรหัสภาพปริศนาธรรมท้องถิ่น ชุด กายนคร เหตุเพราะกายนครนี้ถือเป็นปริศนาธรรมที่สร้างจากวรรณกรรมที่นำเสนอถึงสาระของการดำเนินชีวิตที่ว่าด้วยเรื่องของกายกับจิต สัญลักษณ์ที่แฝงไว้ต้องใช้เวลา ความรู้ และ สติปัญญา

อย่างมากในการตีความหมาย อีกทั้งยังเป็นภาพปริศนาธรรมแบบไทยประเพณีที่ใช้สื่อสัญลักษณ์ที่ยากต่อการเข้าใจ โดยสาระสำคัญของการศึกษาภาพปริศนาธรรมนี้ พุทธทาสภิกขุ ได้ตั้งขอบเขตในการพิจารณาภาพไว้ถึง 3 ส่วน คือ 1) ภาพอะไร คือ ดูให้ละเอียดว่าภาพอะไร องค์ประกอบของภาพเท่าที่ ความงาม อารมณ์ 2) ความหมายอะไร คือ ตีความหมายเฉพาะภาพที่ต้องตี และ เข้าถึงอารมณ์ของศิลปินในภาพที่ไม่ต้องตีความ 3) มองย้อนมาดูตัวเอง ว่ามันเกี่ยวข้องกับอะไรกับเราบ้างตรงหรือไม่ตรงกับความรู้สึกของเราอย่างไร (ภาพจิตรกรรมไทยในโรงมหรสพทางวิญญาณ.บทนำ) การสื่อสารสาระทางปรัชญาในพระพุทธศาสนาที่นำเสนอผ่านภาพปริศนาธรรมนี้เองเป็นแรงบันดาลใจในการถอดรหัสภาพ เพื่อสร้างผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย สู่การแสดงออกทางปริศนาธรรมรูปลักษณ์ใหม่ โดยการวิจัยนี้ศึกษาค้นคว้าถึงลักษณะสัญลักษณ์ การตีความ และให้ความหมาย เพื่อสะท้อนธรรมะทางพุทธศาสนา ในเชิงสัญลักษณ์ นามธรรม และรูปธรรม ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ร่วมสมัย โดยใช้ทัศนธาตุ สร้างรูปลักษณ์ และ รูปทรงใหม่แสดงออกทางความคิด ความงาม เพื่อสื่อสารจิตสำนึกอันดีงามตามหลักพุทธปรัชญา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

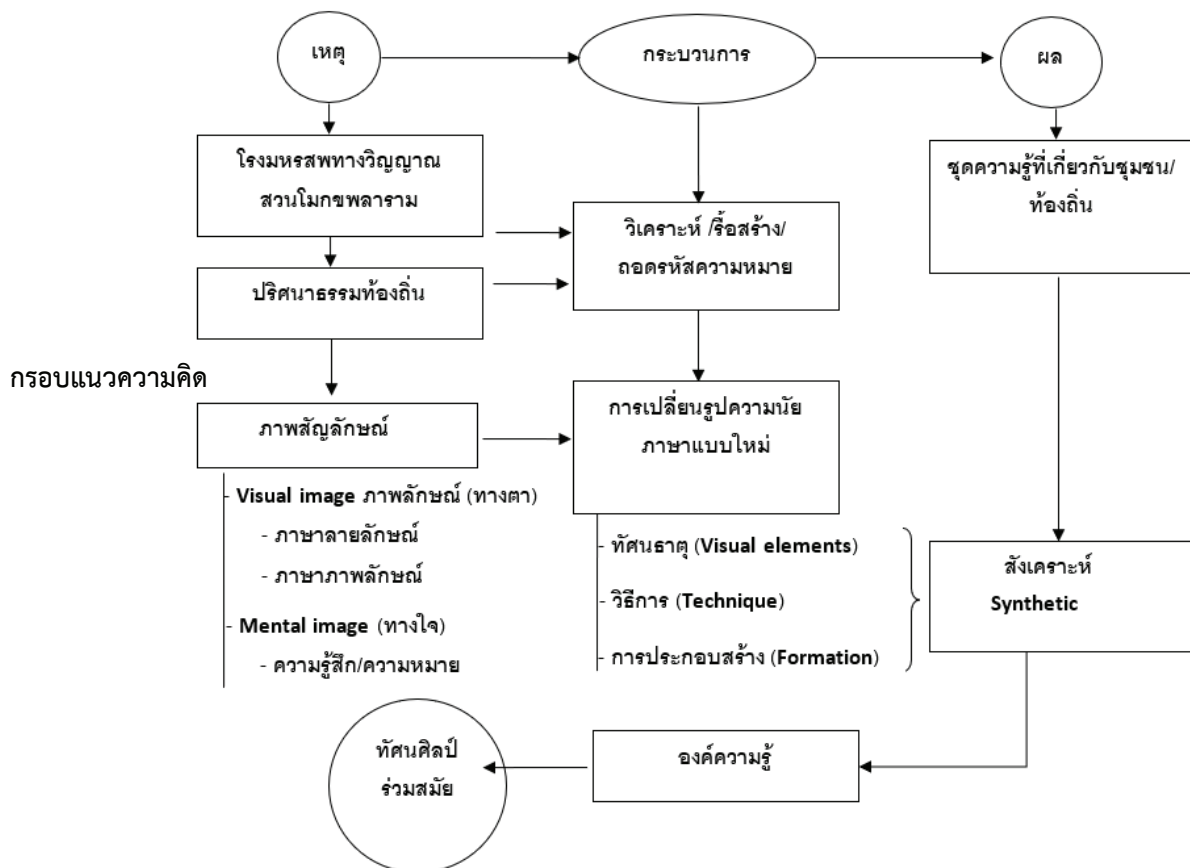
1. เพื่อศึกษาและถอดแนวคิดปริศนาธรรมท้องถิ่นชุด กายนคร โรงมหรสพทางวิญญาณ
2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ภาษาภาพปริศนาธรรมท้องถิ่น สู่ผลงานที่แสดงถึงความหมายของปริศนาธรรมในเชิงสัญลักษณ์ นามธรรม และรูปธรรม
3. เพื่อสร้างรูปลักษณ์ใหม่ตามทัศนะที่ได้จากองค์ความรู้ปริศนาธรรมท้องถิ่นสู่การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

อุปกรณ์และวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และ การวิจัยเชิงสร้างสรรค์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบประเมิน และผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย เทคนิคสื่อผสม (mixed media) ในรูปแบบศิลปะการจัดวาง (Installations) จำนวน 3 ชุด ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนิสิตนักศึกษา อาจารย์ บุคลากรทางการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จำนวนไม่น้อยกว่า 100

คน ตอบประเมินความพึงพอใจต่อผลงานสร้างสรรค์ และ
สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้าน
การศึกษาปรีชาธรรม วรรณกรรม ศิลปกรรมและศาสนา
จำนวน 4 ท่าน ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive
Sampling) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เนื้อหาเกี่ยวกับ ปรีชา
ธรรมท้องถิ่นชุดกายนรมุ่งเน้นสอนธรรมะในเรื่องใด
เป็นหลัก มีกุสโลบายคติความเชื่อที่แฝงไว้ในเชิงทัศนคติ
และสุนทรีย์อย่างไร มีการสื่อความความหมายตรง และ
ความความหมายแฝง ทั้งภาษาภาพลักษณ์ และ ภาษาลาย
ลักษณ์ที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ตัวตนของความเป็นท้องถิ่น
อย่างไร สัญลักษณ์ทางปรีชาธรรมเป็นกุสโลบายที่ใช้ในการ
สอนธรรมะของคนในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจในเชิง
ทัศนคติและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างไร และ มี
รูปแบบทางศิลปกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น
ผ่านกระบวนการทางความคิดและสุนทรีย์ภาพทางความงาม
อย่างไร จากนั้นนำผลจากการสัมภาษณ์ จากวรรณกรรม จาก
ภาพปรีชาธรรมมาวิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อจัด

ทำคู่มือชุดองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดรหัสปรีชาธรรมท้องถิ่น
ชุดกายนรม นำผลจากการศึกษาตีความมาสร้างภาพร่าง
นำเสนอภาพร่างต่อผู้ทรงคุณวุฒิและอาจารย์ที่ปรึกษา
ดุสิตนิพนธ์ และสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัยจำนวน
3 ชุด ด้วยรูปแบบศิลปะสื่อผสมใช้สัญลักษณ์ในการแทน
ค่าแนวความคิด โดยมีวิธีการดำเนินงานสร้างสรรค์ดังนี้ ผล
งานชุดที่ 1 ออกแบบโครงสร้างคนด้วยการใช้โครงเหล็ก นำ
ผ้าลูกไม้มาเย็บประกอบเป็นเนื้อหาจากส่วนประกอบต่างๆ
ตามสัญลักษณ์จากแนวความคิด ผลงานชุดที่ 2 ขึ้นโครงเรือโดย
ใช้ได้ประกอบสร้างเข้ากับเหล็กเส้น เย็บประกอบส่วนต่างๆ
โดยใช้ผ้าลูกไม้มุกเลื่อมเพื่อสร้างลายรายละเอียดและความ
สมบูรณ์ของชิ้นงาน และ ผลงานชุดที่ 3 ปั้นดินเซรามิกส์เป็น
วัตถุสิ่งของที่สื่อถึงความหมายของกิเลสต้นเหตุต่างๆ นำเข้าเตา
เผา จากนั้นนำมาจัดวางบนพื้นทรายดำผสมเถ้าถ่าน เผย
แพร่ผลงานสร้างสรรค์สู่สาธารณะชนและผู้สนใจ ณ หอ
ศิลปศิลปศรีวิชัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ สุราษฎร์ธานี นำผล
มาวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน สรุปผล พร้อมข้อเสนอแนะ

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัย
ที่มา ผู้วิจัย

จากกรอบแนวความคิดข้างต้น ผู้วิจัยศึกษาภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครทั้งภาษาภาพลักษณ์ (รูปแบบศิลปกรรม) และภาษาลายลักษณ์ (วรรณกรรม) ตลอดถึงความหมายตรงและความหมายแฝง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักทฤษฎีสัญญาวิทยา ทฤษฎีการตีความ ทฤษฎีการรื้อสร้าง และทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ ในการสังเคราะห์ข้อมูลสู่องค์ความรู้ในการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลวรรณกรรมและข้อมูลศิลปกรรมเพื่อตีความหาความหมายสัญลักษณ์ทั้งความหมายตรง ความหมายแฝง ความหมายทางธรรม ตลอดถึงสุนทรียภาพการสื่อความงามและความหมาย จากภาพปริศนาธรรมโรงหารสหทางวิญญาน จำนวน 23 ภาพ โดยขอยกตัวอย่างไว้ 2 ภาพ ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางตัวอย่างการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในภาพปริศนาธรรม ภาพที่ 1 ชื่อภาพธาตุทั้งหก

ตัวอย่างที่ 1 ภาพธาตุทั้งหก	
	
ความหมายตรง	คน คือ มนุษย์ เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งต่างจากสัตว์เดรัจฉาน คนพนมมือไหว้ คือแสดงท่าทางอ่อนน้อมถ่อมตน ในการเคารพผู้เป็นใหญ่
ความหมายแฝง	คน 4 คน คือ ธาตุทั้ง 4 ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม และ ไฟ เป็นรูปธาตุคือร่างกาย พระราชา คือวิญญานธาตุ เป็นนามคือใจ ที่ให้พระราชาอยู่ตรงกลางเพื่อแสดงถึงจุดเด่นคือสามารถคุมร่างกายธาตุทั้ง 4 ได้ บริเวณพื้นที่ว่างภายในภาพ คืออากาศธาตุ เป็นที่ดับของรูปและนามรวมเป็น ธาตุ 6
ความหมายทางธรรม	จิตใจเป็นใหญ่กว่าร่างกาย วิญญานธาตุคือสภาวะที่รู้แจ้งทางอารมณ์/การรับรู้จึงถือให้เป็นใหญ่ที่สุด กล่าวคือร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง 6 หรืออุปมาของรูปกับนาม
สุนทรียภาพ การสื่อความงาม และความหมาย	แสดงภาพ 2 มิติ แบบจิตรกรรมไทยประเพณี คือ กว้างและยาว ระบายสีแบบแบนเรียบ การระบายสีตัวภาพใช้สีอ่อน-เข้มในการระบายสีตัวบุคคลเพื่อแสดงความสำคัญของตัวละครนั้นๆ โดยเน้นให้เด่นที่ตัวพระราชาด้วยการระบายสีผิวที่ขาวเด่นจากสีผิวของบุรุษทั้ง 4 มีความอ่อนช้อยงดงามด้วยการตัดเส้น เส้นที่ไขว่ตามีการสลับน้ำหนักของสีและขนาดของเส้นไปมาเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน คู่สีโดยภาพรวมใช้สีเขียวและแดงตัดกันเล็กน้อย มีหลักการจัดองค์ประกอบสมดุลแบบสมมาตร

ความหมายของสัญลักษณ์ภายในภาพ

ภายในภาพมีการใช้คน 5 คน เป็นสัญลักษณ์แทนค่าร่างกาย คนตรงกลาง คือ ท้าวพระยานั่งแท่น หรืออาจเรียกว่าพระราชา เป็นเจ้าเมืองในการควบคุมร่างกาย ซึ่งเปรียบเป็นเมืองๆ หนึ่ง พระราชาเป็นตัวแทนของวิญญานธาตุ ที่ควบคุมร่างกายคือธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และอากาศธาตุ เรียกอุปธรรม 4 ที่ต้องพนม

มือไหว้พระราชา เพื่อแสดงให้เห็นว่า ร่างกายนี้อยู่ใต้อำนาจของจิต เชื้อฟังคำสั่งของจิต จิตมีอำนาจเหนือกาย ควบคุมกาย บัลลังก์เป็นสิ่งโต แสดงถึงการมีอำนาจสรุปความหมายได้ว่า ร่างกายของเรานี้เปรียบเหมือนเมืองๆ หนึ่ง ที่ประกอบด้วยธาตุดินน้ำลมไฟ มีจิตทำหน้าที่ควบคุมการทำงานของร่างกาย เรียกว่าใจ ตามความเข้าใจคือ ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว

ตารางที่ 2 ตารางตัวอย่างการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในภาพปรีศนาธรรม ภาพที่ 15 ชื่อภาพอุปมา แห่งสัมมะสะนะญาณ และ อุทะยัพพะญาณ (ญาณที่ 1 เริ่มต้น)

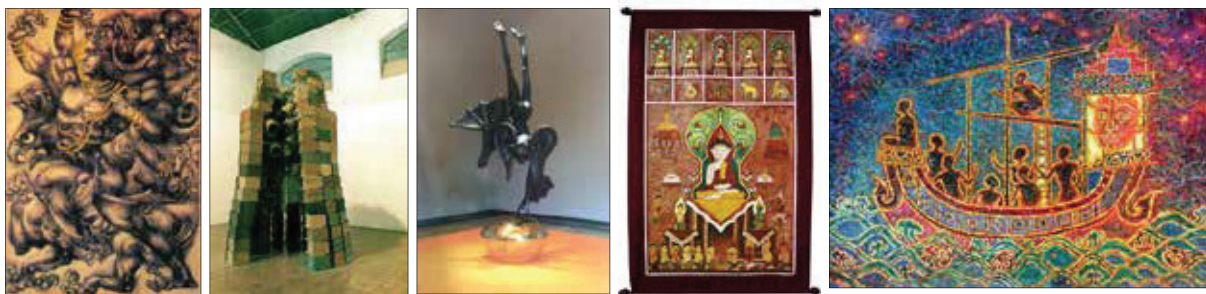
ตัวอย่างที่ 2 ภาพอุปมา แห่งสัมมะสะนะญาณ และ อุทะยัพพะญาณ (ญาณที่ 1 เริ่มต้น)	
	
ความหมายตรง	เด็ก คือ คนที่มีอายุน้อย คนตะบันหมาก คือ แก่ ซากศพ คือ ร่างของคนที่ตายแล้ว นักบวช คือ ผู้ปฏิบัติธรรม
ความหมายแฝง	เด็ก คือ การเกิด คนตะบันหมาก คือ แก่ คนนอนตาย คือ ความตาย นักบวช คือ ปัญญาที่จะรู้ถึงความไม่ยั่งยืนของสังขาร
ความหมายทางธรรม	สังขาร การชี้ให้เห็นถึงการเวียนว่ายและเสื่อมไปของสังขาร ความไม่จีรังยั่งยืน
สุนทรียภาพ การสื่อความงาม และความหมาย	แสดงภาพ 2 มิติ แบบจิตรกรรมไทยประเพณี คือ กว้างและยาว ระบายสีแบบแบนเรียบ การระบายสีตัวภาพใช้สีอ่อน - เข้มในการระบายสีตัวบุคคลเพื่อแสดงความสำคัญของตัวละครนั้นๆ มีความอ่อนช้อยงดงามด้วยการตัดเส้น เส้นที่ใช้วาดมีการสลับน้ำหนักของสีและขนาดของเส้นไปมาเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกัน โทนสีของภาพโดยรวมเป็นสีโทนร้อน และมีการใช้สีโทนเย็นเล็กน้อย มีการนำหลักการการแสดงภาพคล้ายกับการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ (Aerial Perspective) หรือทัศนียภาพแบบตานกมอง (Bird's Eye View) ซึ่งเป็นการวาดให้ผู้ชมเห็นได้หลายมุมมองมาใช้ภายในภาพ มีการใช้รูปทรงคนในการสร้างความขัดแย้งกันด้วยเส้นแนวนอนและแนวตั้ง สร้างความน่าสนใจ และ ความสมดุลของภาพ

ความหมายของสัญลักษณ์ภายในภาพ

ภาพเด็กทารกนอนตอนกลางคือความเกิด ศพ ที่นอนตรงกลางภาพตอนบนคือความตาย คนนั่งตะบันหมาก คือความแก่ ภาพนี้ต้องการสื่อให้เห็นถึงลักษณะของ ความเกิด ความแก่ และ ความตาย ปรากฏชัดแจ้งขึ้นในปัญญา เป็นการเห็นอนิจจัง (ความไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ) ทุกขัง (เป็นทุกข์) อนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) เรียก 3 อย่างนี้ว่าไตรลักษณ์ในขั้นเริ่มแรกที่สุด เพื่อให้เห็นถึงความเสื่อมไปของสังขาร

การวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มีกรอบแนวคิดในการศึกษาโดยใช้ ทฤษฎีต่างๆ ตลอดจนอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปิน แนวความคิด ตลอดจนผลงานสร้างสรรค์ ที่มีการใช้สื่อสัญลักษณ์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินจำนวน 5 ท่าน ที่มีหลักการแนวคิด ตลอดจนวิธีการสร้างสรรค์ผลงานจากการใช้สัญลักษณ์ การประกอบสร้าง โดยมีแรงบันดาลใจจากจิตรกรรมไทย ศาสนา สมุดไทย ไตรภูมิ แก่นคิดหลักคำสอนของศาสนา ซึ่งสามารถสรุปวิเคราะห์เป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 ภาพตัวอย่างผลงานศิลปิน

ทีมา ถวัลย์-ดัชนี. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.fineart-magazine.com/>

หนังสือตายก่อนดับ death before dying การกลับมาของมณเฑียร บุญมา. หน้า 87.

อนุพงษ์ จันทร. (2560). **สัจนิยมจิตรกรรมชุดลานบุญ-ลานกรรม**. หน้า 23

นพวงษ์ เบ้าทอง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/Mai_Space-941638442585059/

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย. (2553). **สัจนิยมจิตรกรรมชุดลานบุญ-ลานกรรม**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). หน้า 87

ตารางที่ 3 ตารางการวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินที่เกี่ยวข้อง

ศิลปิน	แนวความคิด	รูปแบบ - เทคนิค	รูปทรง	การสื่อความหมาย
ถวัลย์ ดัชนี	ได้รับแรงบันดาลใจมาจากพุทธปรัชญาในแนวหินยานที่เหลือเป็นมหายาน พราหมณ์ฮินดู และอื่นๆ	ปากกา ลูกกลิ้ง ทองคำเปลวบนกระดาษ	คน รูปร่างคน สัตว์	การใช้สัญลักษณ์ในการแทนค่าและให้ความหมาย
มณเฑียร บุญมา	สาระของพุทธปรัชญา	สื่อผสม Installation	วัตถุสิ่งของ วัสดุจากธรรมชาติ	มนคติ และ ทศนคติ
อนุพงษ์ จันทร	บุญและบาป ตามคติความเชื่อเรื่องนรก โลกมนุษย์ และสวรรค์ จากเรื่องไตรภูมิในพระพุทธศาสนา	สื่อผสม Installation ประติมากรรมลอยตัว	คน สัตว์ วัตถุ	การแทนค่า อุปมาอุปไมย การใช้สัญลักษณ์ การประกอบสร้าง
นพวงษ์ เบ้าทอง	ศิลปกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นอีสาน มีลักษณะที่เรียบง่ายแต่แฝงไว้ด้วยกุศโลบาย	จิตรกรรมไทยร่วมสมัย	คน ธรรมชาติ	การแทนค่า อุปมาอุปไมย
กรดล กุลจารุศิริ	หนังตะลุง หนังใหญ่ ภาพจิตรกรรมไทย ภาพปริศนาธรรมนำมาสร้างสรรค์โดยใช้การจัดวางของรูปทรง	จิตรกรรมไทยแบบประเพณี สื่อครีติก บนผ้าใบ	คน วัตถุ	ใช้สัญลักษณ์แสดง อัตลักษณ์

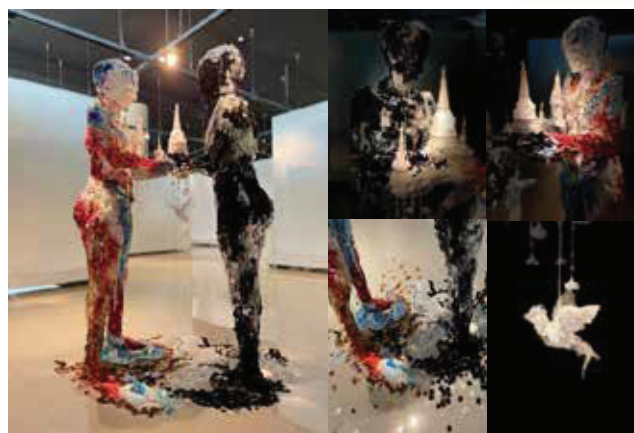
ผู้วิจัยได้นำผลจากการวิเคราะห์วรรณกรรม รูปแบบศิลปกรรม ผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการใช้ทฤษฎีสัญญาวิทยา ทฤษฎีการตีความ ทฤษฎีการรื้อสร้าง และทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ นำมาสู่แนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัยดังนี้

รูปแบบผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

การสร้างสรรค์ผลงานนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 คือ การสร้างรูปลักษณ์ใหม่ที่ได้จากองค์ความรู้ปริศนาธรรมท้องถิ่น ผู้สร้างผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัยโดยปรับใช้แนวคิดสัญลักษณ์ร่วมสมัยจากผลงานถวัลย์ มณเฑียร และ อนุพงษ์ซึ่งจัดอยู่ในประเภท “พุทธศิลป์ร่วมสมัย” และศึกษาการออกแบบสัญลักษณ์จากศิลปะท้องถิ่นจากผลงานของนพวงษ์ ที่มีอัตลักษณ์ในรูปแบบศิลปกรรม

พื้นบ้านท้องถิ่นอีสาน และ ผลงานของกรดล ที่มีอัตลักษณ์ โดยการใช้สื่อสัญลักษณ์แทนค่าในความเป็นท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งจัดอยู่ในรูปแบบ “กระแสท้องถิ่นนิยม” มีความใหม่ความเป็นไทยแบบประเพณีนิยม โดยผลการสร้างสรรค์นี้ ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นทั้งหมด 3 ชุดผลงาน ประกอบด้วย

ผลงานชุดที่ 1 ชื่อผลงาน เมืองกาย เทคนิค ศิลปะจัดวาง สื่อผสม จากผ้าลายลูกไม้ ลูกปัด เลื่อม มุก ขนาด 180 เซนติเมตร เท่าคนจริง จำนวน 2 คน **แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน** ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครภาพที่ 1 ชื่อภาพธาตุทั้ง 6 ว่าด้วยเรื่องของกายกับจิตอันประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ โดยร่างกายนี้มีใจ / จิตใจเป็นนาย และร่างกายเป็นบ่าว ความไม่เที่ยงของชีวิต การเวียนว่ายตายเกิด การเคลื่อน การเปลี่ยนแปลง การเคลื่อนในความเป็นพุทธ วิภะววงวนของการเคลื่อน มันท่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การยึดติดอยู่กับวิภะววงวนของความรู้ ของชั้นธั การยึดติดในรูปสกลสัมผัสต่างๆ การอยากได้อย่างมืออยากเป็น ของรูป เวทนาสัญญา สังขารวิญญาณ ยึดติดในตัวตนของอัน ตัวกูของกู ผลงานชุดนี้จึงต้องการแสดงออกถึงคนและธาตุทั้ง 6 โดยการใช้สีในการแทนค่าดิน น้ำ ลม และไฟ

ภาพที่ 5 ภาพต้นแบบปริศนาธรรมพร้อมภาพร่างและภาพผลงานสร้างสรรค์ชุดที่ 1
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2564

วิเคราะห์ผลงานชุดที่ 1 ความหมายตรงคน / ร่างกาย คือ สิ่งมีชีวิต สีแดง คือ ไฟ ความร้อนแรง สีฟ้า สีขาว คือ เบาสบาย สายน้ำ ท้องฟ้า สีน้ำตาล คือ ดิน ความอุดมสมบูรณ์ หรือ แห้งแล้ง **ความหมายแฝง คน / ร่างกาย** คือ เมืองๆ หนึ่ง เป็นที่อาศัยของจิต ซึ่งประกอบด้วยธาตุดิน น้ำ ลม และ ไฟ **ธาตุดิน** ได้แก่ กระดุก เนื้อ หนัง เส้นผม **ธาตุน้ำ** ได้แก่ น้ำเลือด น้ำหนอง น้ำเหลือง น้ำย่อย น้ำดี หรือ ของเสียที่เป็นของเหลวในร่างกาย **ธาตุลม** ได้แก่ ลมหายใจเข้าและออก **ธาตุไฟ** ได้แก่ อุณหภูมิความร้อนในร่างกาย **ความหมายทางธรรม** ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว ร่างกายประกอบด้วยรูปกับนาม สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างส่วนประกอบของชีวิตและความเป็นมนุษย์ **รูปแบบ/วิธีการ** สื่อผสม (Mixed Media) โครงเหล็ก ผ้าลูกไม้ ลูกปัด มุก เลื่อม **สัญลักษณ์/รูปทรง** คน เมือง วัง สิ่งมีชีวิต วัตถุ การสื่อความหมายการใช้สัญลักษณ์ในการแทนค่าและการให้ความหมายสุนทรีย์ภาพ ความงาม และความหมายจัดวางองค์ประกอบแบบตรงไปตรงมา โดยใช้สัญลักษณ์คนยืนหันหน้าเข้าหากันแทนค่านิยม และใช้สีในการแทนค่าธาตุทั้ง 4 คือ สีน้ำตาลอ่อน/แก่คือธาตุดิน สีฟ้า/สีน้ำเงินคือธาตุน้ำ สีขาว/สีฟ้าอ่อนคือธาตุลม สีส้ม/สีแดงคือธาตุไฟ และยังมีสีขาวแสดงถึงความว่างเปล่า และ สีดำสื่อถึงความไม่เที่ยงของชีวิต การเวียนว่ายตายเกิด โดยภายในผลงานประกอบด้วยหลักทัศนธาตุอันได้แก่ จุด เส้น สี น้ำหนักอ่อนแก่ รูปร่างรูป

ทรง พื้นผิว ตลอดจนพื้นที่ว่าง วัสดุที่ใช้ประกอบด้วยโครงเหล็กเส้นขนาดเท่าคนจริงจำนวน 2 คน ยืนหันหน้าเข้าหากัน มือประสานกันแบบไขว้สลับซ้ายขวา มองจากด้านบนลงมาจะเป็นสัญลักษณ์เลขแปด อินฟินิตี้ (ไม่มีที่สิ้นสุด) หมายถึงจากร่างกายหนึ่งที่อุดมสมบูรณ์มีชีวิตชีวา แทนค่าด้วยสีสันต่างๆ สู่ร่างกายหนึ่งที่ดับสลายสูญสิ้นแทนค่าด้วยวัสดุสีขาว ดำ เพื่อแสดงถึงวัฏฏะคือการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิต ความไม่สมบูรณ์ของร่างกาย

ผลงานชุดที่ 2 ชื่อผลงาน สัจสาระ เทคนิค ศิลปะจัดวาง สื่อผสม เย็บผ้าจากลายลูกไม้ ลูกปัด เลื่อม ขนาด 122 x 230 x 70 เซนติเมตร **แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน** ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร ภาพที่ 2 ภาพอุปมาค่าของสิ่งปฏิภูลคือกาย ภาพที่ 3 ภาพอุปมา สิ่งที่เป็นแดนเกิดของปัญหา ภาพที่ 14 ภาพบำเพ็ญโลกุตตรธรรม ภาพที่ 15 ภาพอุปมา แห่งสัมมะสะนะญาณ และ อุทะยัพพะญาณภาพที่ 16 ภาพอุปมา แห่งภังคะญาณ และภะยะตุปปิฐานะญาณ และ ภาพที่ 21 ภาพอุปมา แห่งสัจจานุโลมิกะญาณ ซึ่งทั้ง 6 ภาพนี้มีเนื้อหาแสดงถึงสังขาร ความไม่เที่ยง การข้ามพ้นจากวัฏฏะสงสาร ผู้วิจยจึงแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์เรือคือพาหนะในการเดินทาง ร่างกายก็เปรียบเหมือนพาหนะไม่ต่างจากเรือที่พาเราเดินทางไปในทางสุข และทุกข์ เดินทางหลุดพ้นจากกิเลสต้นเหตุด้วยปัญญา เดินทางไปสู่สังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิด

ภาพที่ 6 ภาพต้นแบบปริศนาธรรมพร้อมภาพร่างและภาพผลงานสร้างสรรค์ชุดที่ 2
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2564

วิเคราะห์ผลงานชุดที่ 2 ความหมายตรงเรือ คือ พาหนะในการเดินทาง และการประกอบอาชีพโคจรกระดูก คือร่างกาย/คน/ความตาย **ความหมายแฝง** เรือ คือ ร่างกาย การเดินทางของชีวิตที่มีร่างกายเป็นพาหนะในการเดินทาง โคจรกระดูกคือความตาย ความผูกพันของสังขาร **ความหมายทางธรรม** สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นไปของชีวิตที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารการเดินทางของสังขาร และการแตกดับ **รูปแบบ/วิธีการ** สื่อมixed (Mixed Media) โครงเหล็ก ผ้าลูกไม้ ลูกปัด มุก เลื่อม เย็บประกอบ **สัญลักษณ์/รูปทรง** เรือ โคจรกระดูก สิ่งก่อสร้าง **การสื่อความหมาย** มโนคติ อุปมาอุปไมย การใช้สัญลักษณ์ประกอบสร้าง สุนทรียภาพ ความงาม และความหมาย โคจรกระดูก สภาพเรือที่ผูกๆ พังๆ สภาพเรือที่ไม่สมบูรณ์ คือความอนิจจัง

ได้ในความหมายของเรือ ส่วนในความหมายทางกายภาพกับการใช้ความเป็นโคจรกระดูกของคนเข้าไปใส่ในโครงเรือเป็นกระดูกเรือที่เป็นโครง มีตัวแกนที่เป็นโครง กระดูกที่ผูกพันเป็นปรัชญาของเรือที่ผูกพัน ให้ความหมายของอนิจจัง ความไม่เที่ยงของกายที่แทนการมีชีวิตของเรือ กับ โครงกระดูกคน แสดงถึงความจริงของสังขารในวัฏฏสงสารของชีวิตมนุษย์มากขึ้น

ผลงานชุดที่ 3 ชื่อผลงาน สารัตถะและการดำรงอยู่ เทคนิค ประติมากรรมลอยตัว เซรามิกส์ จั้ววางบนทรายสีด้ามสมถ่านดำ ขนาดผันเปลี่ยนตามพื้นที่ **แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน** ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนกร ภาพที่ 4 ภาพอุปมาอารมณ์แห่งตัณหาทั้งสาม ภาพที่ 5 ภาพอุปมา การที่กิเลส

ปรุงกลีเสตต่อๆ กันไป ภาพที่ 6 ภาพอุปมาภิเลสอาศัยกาย และปรุงทุกซ์ ภาพที่ 7 ภาพตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าศิลปิน เขียนตามถนัดในภาพเดียวกัน ภาพที่ 8 ภาพอุปมา ของ อริชา 2 แบบ ภาพที่ 9 ภาพอริชาและผลของอริชาภาพ ที่ 10 ภาพวิญญะแห่งเหตุและผล ภาพที่ 11 ภาพอุปมา ความ ที่บุณชนไม่เห็นโลกหรือทุกข์ ภาพที่ 12 ภาพอุปมา ความติด และความจม ของชีวิต ภาพที่ 13 ภาพอุปมาของสัตว์บุรุษผู้

ชอบธรรม ภาพที่ 17 ภาพอุปมา แห่งภะยุตูปัญฐานะญาณ (อีกแบบหนึ่ง) ภาพที่ 18 ภาพอุปมา แห่งมัญญจิตุกัทยตาญาณ ภาพที่ 19 ภาพอุปมา แห่งมัญญจิตุกัทยตาญาณและปฏิสังขา นุปัสสะนาญาณ ภาพที่ 20 ภาพอุปมา แห่งสังขรูปเบกขา - ญาณ ภาพที่ 21 ภาพอุปมา แห่งสัจจานุโลมิกะญาณ ภาพ ที่ 22 ภาพอุปมา แห่งโคตรภูญาณ และภาพที่ 23 ภาพอุปมา แห่งจิตในขณะบรรลุมรรคผล

ภาพที่ 7 ภาพต้นแบบปริศนาธรรมพร้อมภาพร่างและภาพผลงานสร้างสรรค์ชุดที่ 3
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2564

วิเคราะห์ผลงานชุดที่ 3 ความหมายตรงวัดถูรอบ
ตัวที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน จากสื่อจากความเชื่อ จาก
ความพอใจ - ความไม่พอใจ **ความหมายแฝง** ขึ้นอยู่กับการ
ตีความ จากประสบการณ์ จากการรับรู้ ความพอใจ - ความ
ไม่พอใจ ความยินดีร้ายของแต่ละบุคคล **ความหมายทาง**
ธรรม ต้นเหตุ 3 กิเลส กิเลส 3 ความอยากได้ อยากมี และ
อยากเป็นที่เกิดจาก ผัสสะการรับรู้ทั้งอายตนะภายนอก (รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะธรรมารมณ์) และ อายตนะภายใน
(ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ส่งผลต่อการรับรู้ของใจ การเกิด

ดับแห่งกองสุข กองทุกข์ อันเกิดจากขั้นที่ 5 ที่มีการรับรู้
ของอายตนะภายนอกและภายในนี้เองทำให้เกิดเป็นผัสสะ
ทางอารมณ์และความรู้สึกของปัจจุบันขณะ **รูปแบบ/วิธีการ**
สื่อผสม ศิลปะจัดวาง (Installations) ประติมากรรมลอยตัว
สัญลักษณ์/รูปทรง วัตถุ สิ่งของที่พบเห็นรอบๆ ตัวในชีวิต
ประจำวัน สิ่งที่เกิดขึ้นในยุคสมัยและเป็นที่น่าสนใจตลอดถึง
เกี่ยวกับการรับรู้ภายนอกและภายใน วัตถุ สิ่งของการสื่อ
ความหมาย การแทนค่า อุปมาอุปมัย การใช้สัญลักษณ์ การ
ประกอบสร้าง **สุนทรียภาพ ความงาม และความหมาย** ผล

งานเน้นรูปทรงที่แตกต่างกันทั้งจากเนื้อหา แนวคิด ความหมาย ตลอดจนการตีความ โดยผลงานแต่ละชิ้นที่นำมาจัดวางบนพื้นที่ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกทั้งจากอายตนะภายในและอายตนะภายนอกซึ่งเป็นแก่นสารของการดำรงอยู่ของชีวิต ของร่างกาย และของจิตใจ การใช้ขนาดของวัตถุและระยะในการเข้าถึงเป็นตัวแสดงว่าเห็นได้ง่าย รับรู้ได้ง่าย และเข้าถึงได้ง่าย โดยขนาดใหญ่อยู่พื้นที่บริเวณนอก นำไปสู่รูปอินที่เป็นวัตถุขนาดเล็กเพื่อแทนค่าถึงสิ่งที่รับรู้ยากแต่ท้าทาย เข้าถึงได้ยาก ทั้งที่เป็นหนทางในการดับทุกข์ เป็นปัญญา การใช้วัตถุ (รูป) เป็นสีขาวและสีดำของพื้น (นาม) เพื่อแสดงถึงความดี ความชั่ว ความสว่าง ความมืด ความสงบและความวุ่นวายของกิเลสตัณหา จัดวางบนพื้นที่วงกลมเพื่อแทนค่าการไม่สิ้นสุด ที่ไม่จบสิ้นของกิเลสตลอดถึงการเวียนว่ายตายเกิดของวัฏสงสาร

ผลงานทัศนศิลป์ทั้ง 3 ชุดนี้ เป็นการสร้างสรรค์ผลงานโดยได้รับแรงบันดาลใจจากการศึกษาถอดรหัสปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร โดยเปลี่ยนมุมมองในการสื่อความหมายที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล สร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบใหม่ทัศนศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งวัสดุ วิธีการสร้างสรรค์ ตลอดจนวิธีการนำเสนอผลงาน ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

สรุปและอภิปรายผล

การสรุปและอภิปรายผลการวิจัยผู้วิจัยลำดับตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาและถอดแนวคิ
ปริศนาธรรมท้องถิ่นชุด กายนคร โรงมหรสพทางวิญญาณ
จากการศึกษาแนวคิดปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร โรงมหรสพทางวิญญาณ สวนโมกขพลาราม อำเภอ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า กายนคร เป็นวรรณกรรมที่มุ่งสอนให้เห็นถึงสังขารตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยมุ่งสอนในเรื่องของหลักไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร (เดือน พรหมมาศ.2548.) โดยนำหลักธรรมมาผูกเป็นนิทานเล่าเรื่องผ่านปริศนาธรรม แสดงถึงองค์ประกอบที่สำคัญของมนุษย์ คือกายและจิต กายคือรูปที่จับต้องได้ จิตหรือจิตคือนามที่จับต้องไม่ได้ กายนครเป็นการรวมกันของธาตุทั้ง 6 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ วิญญาณธาตุ และอากาศธาตุ และทั้งหมดจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของหลักไตรลักษณ์ คือมีเกิดแล้ว

ย่อมมีการ แก่ เจ็บ และตายไปตามลำดับ ซึ่งเป็นสังขาร หากผู้ใดเข้าใจสังขารเหล่านี้ชีวิตก็จะเป็นสุขไม่ต้องดิ้นรน ขวนขวาย ส่วนจิตใจเป็นนามธรรมที่เป็นต้นกำเนิดก่อให้เกิดกิเลสตามที่ตั้งใจของคนเราปรุงแต่งขึ้นมา อันกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นในจิตใจของเราได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ เมื่อมีกิเลสย่อมมีวิภวของความสุขและความทุกข์ที่ไม่จบสิ้น เช่นเดียวกับวิภวแห่งการเวียนว่ายตายเกิด กายนครจึงถือเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิตที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้จากกฎแห่งวัฏสงสาร

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ ภาษาภาพปริศนาธรรมท้องถิ่น สู่ผลงานที่แสดงถึงความ หมายของปริศนาธรรมในเชิงสัญลักษณ์ นามธรรม และ รูปธรรม

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ภาษาภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครเชิงสัญลักษณ์ นามธรรม และรูปธรรม พบว่าสัญลักษณ์ต่างๆ เป็นการสื่อความหมายตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ใช้สัญลักษณ์ที่พบเห็นรอบๆ ตัวและอยู่ในชีวิตประจำวัน ภาพปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร ในโรงมหรสพทางวิญญาณ เป็นสื่อการสอนภาษาภาพเพื่อใช้สอนธรรมะโดยมีเนื้อหาโดยรวมคือร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ มีกิเลสตัณหา เป็นตัวทุกข์ ซึ่งปัญหาสำคัญของกิเลสตัณหาอันเกิดจากอกุศลมูล 3 (โลภะ โทสะ และโมหะ) โลภะคือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ติดในอารมณ์ต่างๆ ของอายตนะภายนอกและภายใน อันได้แก่ ตา คือรูป ลิ้นคือรส จมูกคือกลิ่น หูคือเสียง กาย/การสัมผัสคือโผฏฐัพพะ และใจ/จิตคืออัมมารมณ การมีทิฏฐิ มานะ เห็นผิดเป็นชอบ อวดดี ถือตัวว่าดี โทสะ คือถือตัวถือตนว่าตัวเองเก่งดีกว่าคนอื่น สูงกว่าคนอื่น โมหะ คือ ความหลง มัวเมาในกิเลสตัณหา ความเหลว ความโง่ ทั้ง 3 อย่างนี้ถือเป็นอวิชชา สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้ติดอยู่ในบ่วง วิภวแห่งวัฏฏะ มีปัญหาเป็นเครื่องมือใช้ตัดกิเลส ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ เพศใดชายหรือหญิง จะเป็นพระภิกษุสงฆ์หรืออุบาสกอุบาสิกา ก็สามารถหลุดพ้นจากปัญหา หลุดพ้นจากกิเลสได้ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ปริศนาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครนี้จึงใช้สัญลักษณ์ในการแทนค่าเพื่อสื่อความหมายทางความคิดและคำสอนทางพุทธศาสนา โดยสื่อสัญลักษณ์มีความหลากหลาย และแฝงไว้ซึ่งความหมายที่ลึกซึ้ง มีการใช้สิ่งมีชีวิต หรือ วัตถุ แทนค่าเพื่อให้ความหมายทางพระพุทธศาสนานำเสนอผ่านเรื่องราววิถี

ชีวิตความเป็นท้องถิ่น ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา ภาพปริศนาธรรม ชุดกายนครนี้ เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกิดจากการตีความจากวรรณกรรมท้องถิ่น เป็นการบอกเล่าเรื่องราวผ่านทางสัญลักษณ์วิทยา ที่มีการสื่อสาร 2 รูปแบบ คือ 1) ความหมายโดยอรรถ คือ การสื่อโดยตรงไม่เน้นการตีความที่ซับซ้อน และ 2) ความหมายโดยนัย คือ การสื่อสารโดยอ้อมหรือต้องการการตีความหมายอีกชั้นหนึ่ง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อสร้างรูปลักษณ์ใหม่ตามทัศนะ ที่ได้จากองค์ความรู้ปริศนาธรรมท้องถิ่นสู่การสร้างสรรคผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

การสร้างรูปลักษณ์ใหม่ตามทัศนะ ที่ได้จากองค์ความรู้ปริศนาธรรมท้องถิ่น สู่การสร้างสรรคผลงานทัศนศิลป์ร่วมสมัย มีผลงานทั้งหมด 3 ชุด แก่ผลงานชื่อ ชุดเมืองกาย ชุดสังสาระ และ ชุดสารัตถะและการดำรงอยู่ ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากการศึกษาแนวคิดภาษาสัญลักษณ์และภาษาภาพลักษณ์ สังเคราะห์ข้อมูลเป็นผลงานสร้างสรรค์ทัศนศิลป์ร่วมสมัย นำเสนอผ่านเรื่องราวทางสังคมผสมผสานกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา สู่แนวทางการสร้างสรรค์ศิลปะสมัยใหม่ สะท้อนภาวะการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย ดังนี้

ผลงานชุดที่ 1 นัยยะแสดงถึง กายกับจิตอันประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ตามหลักศาสนาประกอบด้วยธาตุ 6 เพิ่มวิญญาณธาตุ และ อากาศธาตุ ความไม่เที่ยงของชีวิต การเวียนว่ายตายเกิด การเคลื่อน การเปลี่ยน การเคลื่อนในความเป็นพุทธวิญญูะ วัฏวนของการเคลื่อน การยึดติดอยู่กับวัฏวนของความไม่รู้ในขั้น 5 ผู้วิจัยสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบศิลปะสื่อผสม (Mix media) ขนาดเท่าคนจริง สูง 180 เซนติเมตร สื่อความงามสุนทรีย์ภาพ และความหมายตามแนวทางแนวคิดสัญลักษณ์ร่วมสมัยจากผลงานของถวัลย์ และ อนุพงษ์ ที่จัดอยู่ในประเภทสัญลักษณ์พุทธศิลป์ร่วมสมัย ในการออกแบบสัญลักษณ์ โดยใช้สัญลักษณ์คนยืนหันหน้าเข้าหากันแทนค่ามนุษย์ และใช้สีในการแทนค่าธาตุทั้ง 4 คือ สีน้ำตาลอ่อน/แก่คือธาตุดิน สีฟ้า/สีน้ำเงินคือธาตุน้ำ สีขาว/สีฟ้าอ่อนคือธาตุลม สีส้ม/สีแดงคือธาตุไฟ และยังมี สีขาวแสดงถึงความว่างเปล่า และ สีดำสื่อถึงความไม่เที่ยงของชีวิต การเวียนว่ายตายเกิด ผลงานสร้างสรรค์ผู้วิจัยเลือกใช้วัสดุและลักษณะของผ้าลูกไม้ที่มีความโปร่ง ทะลุ เพื่อแสดงถึงภายในและภายนอก โดยผู้วิจัยได้รับอิทธิพลจากรูปแบบผลงาน

มณฑิร บุญมา ในการนำเสนอผลงานศิลปะจัดวาง ที่มีการสื่อสารถึงผู้ชมทั้งเปลือกภายนอกและเนื้อหาภายในเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบผลงาน เพื่อนำเสนอเรื่องราวของกายนคร ของรูปเวทนาสัญญา สังขารวิญญูณ ที่แสดงสัญลักษณ์ทั้งภายนอกและภายในของสัญลักษณ์กายและใจมนุษย์

ผลงานชุดที่ 2 นัยยะแสดงถึงสังขาร ความไม่เที่ยง การข้ามพ้นจากวิญญูะสงสาร โดยใช้สัญลักษณ์เรือคือพาหนะในการเดินทาง ร่างกายก็เปรียบเหมือนพาหนะไม่ต่างจากเรือที่พาเราเดินทางไปในทางสุข และทุกข์ เดินทางหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาด้วยปัญญา เดินทางไปสู่สังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิด วัฏวนแห่งความไม่เที่ยง ผลงานสร้างสรรค์รูปแบบศิลปะสื่อผสม (Mix media) ขนาด 122 x 230 x 70 เซนติเมตร โครงกระดูก สภาพเรือที่ผูก พังๆ สภาพเรือที่ไม่สมบูรณ์ คือความอนิจจังได้ในความหมายของเรือ ส่วนในความหมายทางกายภาพ กับการใช้ความเป็นโครงกระดูกของคนเข้าไปใส่ในโครงเรือ เป็นกระดูกเรือที่เป็นโครง มีตัวแกนที่เป็นโครง กระดูกที่ผูก พังเป็นปรัชญาของเรือที่ผูก พัง ให้ความหมายของอนิจจัง ความไม่เที่ยงของกายที่แทนการมีชีวิตของเรือ กับ โครงกระดูกคน แสดงถึงความจริงของสังขารจะในวิญญูะสงสารของชีวิตมนุษย์มากขึ้น สำหรับการสร้างสรรค์ อันเป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสังขาร ความไม่เที่ยง โดยผ่านกระบวนการออกแบบ โครงสร้างจากเนื้อหาแรงบันดาลใจจากศาลาโรงธรรมอนกประสงค์ซึ่งเป็นศาลาที่สอนให้มนุษย์หยุดปรุงแต่งตนเองโดยสื่อผ่านทางโครงกระดูกของนางงาม แสดงให้เห็นว่า ไม่ควรยึดถือรูปธรรมด้วยการออกแบบโดยใช้ทฤษฎีเรือสร้าง แสดงถึงความจริงของสังขารจะในวิญญูะสงสารของชีวิตมนุษย์ สัญลักษณ์กระดูกมนุษย์เข้าไปใส่ เพื่อเป็นเชิงอุปมาว่ากายของเรือก็เหมือนกายของมนุษย์ กายนครก็เหมือนกับกายของเรือ โครงของเรือ การหมดล้นดับสูญของเรือก็เหมือนกับการดับสิ้นของสังขาร ใช้สัญลักษณ์ของเรือที่ผูก พังเพื่อแสดงถึงความไม่เที่ยงของชีวิต ที่เหลือเพียงซาก การซ้อนโครงสร้างของความเป็นมนุษย์เข้าไปในโครงสร้างของเรือในเชิงอุปมา เรือเหมือนกับชีวิตของมนุษย์

ผลงานชุดที่ 3 นัยยะแสดงถึงผัสสะการรับรู้อันเกิดขึ้นจากอายตนะภายในและภายนอก โดยอายตนะภายนอก (รูป,เสียง กลิ่น,รส,โผฏฐัพพะ,ธรรมารมณ์) และอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ส่งผลต่อการรับรู้

ของใจ การเกิดดับแห่งกองสุข กองทุกข์ อันเกิดจากขันธทั้ง 5 ที่มีการรับรู้ของอายตนะภายนอกและภายในนี้เองทำให้เกิดเป็นผัสสะทางอารมณ์และความรู้สึกของปัจจุบันขณะ ผลงานสร้างสรรค์รูปแบบศิลปะจัดวาง (Installation) ขนาดปรับเปลี่ยนตามพื้นที่ หนึ่งในความโดดเด่นของผลงานมณเฑียร คือเทคนิคการใช้วัสดุ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อความหมายทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการหยิบใช้วัสดุของผู้วิจัยที่เลือกใช้กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานเซรามิกส์ โดยรูปแบบเผาดิบ เลือกถ่านและขี้เถ้า แสดงสัญลักษณ์ที่มีความหลากหลาย ที่กระทบทั้งจากผัสสะทั้งภายนอกและภายใน ในสภาวะการร่วมสมัย หมายถึงสิ่งของสัญลักษณ์ กระทั่งวัตถุที่เกิดจากผัสสะการรับรู้ในมุมมองและประสบการณ์ของแต่ละคนในการตีความ แทนค่าความลุ่มหลง มัวเมา กิเลส ตัณหา ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น การยึดติดยึดมั่นถือมั่นในความถูกต้อง ความเป็นตัวกู ของกู ซึ่งเป็นแก่นสารของการดำรงอยู่ของชีวิต ของร่างกาย และของจิตใจ ผู้วิจัยออกแบบผลงานจากการมองเห็นโดยใช้ขนาดของวัตถุและระยะ เป็นตัวแสดงความหมายให้เห็นว่าสามารถรับรู้ และเข้าถึงได้โดยง่าย โดยวัตถุขนาดใหญ่อยู่บนพื้นที่บริเวณนอก นำไปสู่รูปในที่เป็นวัตถุขนาดเล็กเพื่อแทนค่าถึงสิ่งที่รับรู้ยากแต่ท้าทาย เข้าถึงได้ยาก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพุทธศาสนา เป็นหนทางในการดับทุกข์ เป็นปัญญาการใช้วัตถุ (รูป) เป็นสีขาวและสีดำของพื้น (นาม) เพื่อแสดงถึงความดี ความชั่ว ความสว่างความมืด ความสงบและความวุ่นวายของกิเลสตัณหา จัดวางบนพื้นที่วงกลมเพื่อแทนค่าการไม่สิ้นสุด ที่ไม่จบสิ้นของกิเลสตลอดถึงการเวียนว่ายตายเกิดของวัฏสงสาร

ผลงานการสร้างสรรค์ทัศนศิลป์ร่วมสมัยทั้ง 3 ชุดนี้ เป็นผลงานที่ได้จากการศึกษาตีความสร้างรูปลักษณ์ใหม่ทางศิลปะ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ และทันสมัยกับสังคมยุคดิจิทัล นำเสนอผ่านวิธีการสร้างสรรค์และเทคนิคใหม่ ผ่านแนวคิดปรีชาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร ที่มุ่งเน้นคติธรรมความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยกระบวนการวิจัยและสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ร่วมสมัย

อภิปรายผล

จากการศึกษาปรีชาธรรมท้องถิ่นชุดกายนคร ด้านวรรณกรรมผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมท้องถิ่นชุดกายนคร มีการเปรียบเทียบเรื่องราวชีวิตกับคน เปรียบเทียบเรื่องราวชีวิตกับ

วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เปรียบเทียบเรื่องราวชีวิตกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (พรทิพย์ วนรจิฎกาล, 2536) สังเกตได้จากวิธีการอุปมาอุปไมยยกตัวอย่างในการเล่าเรื่องราวต่างๆ โดยเนื้อหาของวรรณกรรมต้องการสื่อสอนธรรมะให้ทั้งปวงชนอุบาสกอุบาสิกาตลอดถึงสมณะพระภิกษุสงฆ์ผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัยและการปฏิบัติ เนื่องด้วยภาพปรีชาธรรมที่ถูกพบในสมุดข่อยไทยมีจำนวนทั้งหมด 47 ภาพ แต่ละภาพแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสอนรวมทั้งแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติในระดับพื้นฐานถึงระดับที่สูงขึ้นตามลำดับ จากข้อสังเกตนี้เอง ที่ทำให้ผู้วิจัยพบว่า พุทธศาสนิกชนได้มีแนวคิดในการที่จะคัดเลือกภาพเพียงบางภาพและบางตอนของปรีชาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครในการนำมาให้ศิลปินท้องถิ่นร่วมกันจัดวาดไว้ในโรงมหรสพทางวิญญาณเพียง 23 ภาพเท่านั้น เหตุเพราะ 23 ภาพนี้เป็นภาพที่พุทธศาสนิกชนปวงชนทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติและประยุกต์ใช้ได้ ในชีวิตประจำวัน ส่วนภาพที่ไม่ได้ถูกคัดเลือกเพื่อนำมาวาดนั้น เป็นเพราะเนื้อหาทั้งภาษาบาลีลักษณะและภาษาภาพลักษณ์มีความลุ่มลึก เคร่งครัด ปฏิบัติได้ยาก เหมาะสำหรับผู้ที่ศึกษาพระธรรมวินัยตามคำสอนในระดับเบื้องต้นจนเข้าถึงญาณสมาธิตามหลักโสดาบันแห่งพระนิพพาน

จากผลสำรวจความพึงพอใจ ผู้เข้าชมนิทรรศการผลการสร้างสรรค์วิจัย ซึ่งมีค่าความพึงพอใจต่อผลงานสร้างสรรค์อยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงผลงานศิลปกรรมร่วมสมัย สามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งที่นำเสนอความหมายคำสอนทางพุทธศาสนา และกระตุ้นความสนใจคนในปัจจุบันให้สนใจเรียนรู้วรรณกรรมคำสอนคุณงามความดีทางพุทธศาสนา ผ่านตัวรูปแบบผลงานทางศิลปกรรมร่วมสมัย อันเป็นการนำเสนอด้วยรูป เพื่อตึงบุคคลที่สนใจเข้ามาสู่ เนื้อหา อันเป็นคำสอนที่ดีงาม และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างวรรณกรรมการละคร

ข้อเสนอแนะ

1. เป็นผลงานสร้างสรรค์ที่นำภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาถ่ายทอดควรรณภาพไปต่อยอดองค์ความรู้เช่นการพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระวิชาศิลปะ
2. ผลงานสร้างสรรค์มีความร่วมสมัยสอดคล้องกับคำสอนและความเป็นมนุษย์เข้ากับศิลปะได้อย่างน่าสนใจ น่าเสียดายที่จัดแสดงในสถานณ์ใดก็ตามที่คนมาดูน้อยทั้งที่ผลงานมีความหลากหลายและน่าสนใจมาก

3. ควรมีการนำเสนอผลงานผ่านสื่อหรือช่องทางที่หลากหลาย เพื่อการนำไปต่อยอดได้สำหรับผู้สนใจ เพราะเป็นผลงานที่แปลกและมีเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับยุคสมัย และการแสดงออกของตัวตนศิลปินที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

4. การวิจัยปรีชาธรรมท้องถิ่นชุดกายนครเป็นเพียงปรีชาธรรมส่วนหนึ่งของโรงมหรสพทางวิญญาณ

เท่านั้น ยังมีปรีชาธรรมอีกจำนวนมากที่น่าสนใจ เหมาะสำหรับนำมาศึกษาต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานทางทางวรรณกรรม ผลงานด้านวิชาการ และผลงานศิลปกรรมในรูปแบบร่วมสมัย เพื่อกระตุ้นความสนใจคนยุคใหม่ และเป็นการเผยแพร่ความรู้และคำสอนอันดีของพุทธศาสนา ให้เข้าสู่คนทุกชนชั้นในสังคม

เอกสารอ้างอิง

- เดือน พรหมมาศ. (2548) **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ 4**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. **ภาพจิตรกรรมในโรงมหรสพทางวิญญาณ**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา.
- พุทธทาสภิกขุ. **คำอธิบายภาพปรีชาธรรมไทยชุดกายนคร**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา.
- พรทิพย์ วรรัฐกาล. (2536). **รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมศาสนาเรื่องกายนครฉบับจังหวัดพังงา**. ระดับปริญญาโท วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ภาพฝาผนังโรงมหรสพทางวิญญาณ. จัดพิมพ์โดย ธรรมสภา และ สถาบันบันลือธรรม.
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์. (2554). **โรงมหรสพทางจิตวิญญาณ สวนโมกข์: อีกวิธีเพื่อการเรียนรู้เบิกบานของชีวิต**.
- อนุพงษ์ จันทร. (2560). **สุจิตร์นิทรรศการชุดลานบุญ - ลานกรรม**. หน้า 23 หนังสือตายก่อนดับ death before dying การกลับมาของมณเฑียร บุญมา. หน้า 87.
- สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย. (2553). **สุจิตร์ ออกเอยด้วยธรรมงดงามด้วยศิลป์**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). หน้า 87
- นพวงษ์ เบ้าทอง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/Mai_Space-941638442585059/
- ถวัลย์-ดัชนี. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.fineart-magazine.com/>